

समुदायले खोजेको कुरा

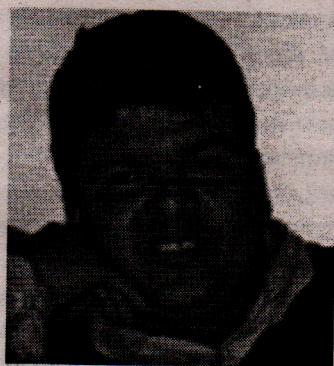
नेपालका हालसम्मको सविधानले देशका सम्पत्तिलाई २ किसिमले व्यवस्थापन हुने ग्यारेन्टी गरेको छ। एक निजी अर्को राज्यको सम्पति। नीजि सम्पति सविधानको मौलिक हक्कावाट ग्यारेन्टी गर्ने गरेको पाइन्छ वाँकी सबै सम्पति राज्यको हुने भइयो। हालसम्म अभ्यासलाई हेने हो भने नागरिकहरुको समूह समुदाय पनि सम्पत्तिको हक्कावाट हुनु पर्दछ भन्ने कुरा व्यवहारवाट सिद्ध भैसकेको छ। यसकुरालाई कुनै अध्ययन अनुसन्धान गरी समय र पैसा खर्च गर्न जरुरी छैन। नेपालमा समुदायमा आधारित प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनमा क्रियाशिल सामुदायिक संस्थाहरुको भूमिका कसैले नकार्न सकेको छैन। हरेक प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनमा सबै भन्दा अच्छल अभ्यास सामुदायिक पढ्दती भएको छ। खैरा भैसकेको डाँडालाई समुदायको बलले हरिया तथा मनमोहक भएका छन्। सरकारले संस्थान बनाएर खानेपानी व्यवस्थापन गर्ने प्रयास गरे पनि समुदायलाई जिम्मा लिए पछि विवाद रहित व्यवस्थापन भैरहेको छ। सिचाईको अवस्था त्यस्तै रहेको छ। पछिलो अवस्थामा विजुलीमा समेत सामुदायिक अवधारणाले चुहावाट नियन्त्रण देखि त्यसको समग्र व्यवस्थापनमा नै कायापलट आएको छ। यही सामुदायिक अवधारणको सिको गरेर सामुदायिक विचालयको व्यवस्थापन भैरहेको छ। हुँदा हुँदा सामुदायिक प्रहरीको अवधारणा समेत आइसकेको छ। यी सबै तथ्यले सामुदायिक पढ्दती यो मुलुको लागि हालसम्मको सबै भन्दा उत्तम विकल्प हो भन्ने कुरा पुष्टी गर्दछ।

प्राकृतिक स्रोतको सन्दर्भमा सरकार र नीजि क्षेत्रले प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सक्दैन। प्राकृतिक स्रोत भनेको त्यस वरीपरी वस्तेको जिविकाको साधान पनि हो। त्यसमा दैनिक जोडिएको हुन्छ। सरकारले दैनिक रूपमा त्यसका स्रोतहरुको व्यवस्थापन गरी नागरिक वा समुदायलाई सेवा दिन सक्दैन। राज्यले १० वजे देखि ५ वजेसम्म कार्यालयमा बसेर सेवा दिने काम त सकेको छैन। यसता २४ घण्टे सेवा प्रदान गर्ने काम सरकारी जागिरेवाट संभव छैन र हुँदैन पनि। सरकार आफैले आफ्ना संचना मार्फत गर्ने प्रयास गरेको

सफल नभएर मात्र समुदायलाई विश्वास गर्ने वाध्यता आईपरेको हो। अर्को पक्ष भनेको यस्ता व्यवस्थापन र सेवामूलक कार्यको लागि राज्यसँग लगानी गर्ने स्रोत तथा जनशक्ति भएन त्यसै गरी अन्तराधिय तथा नीजि प्रतिस्थानमा टिक्क पनि सकेन। अझ पनि राज्य समुदाय भन्दा नीजि क्षेत्र तर्फ नै लालियत छ। तर नीजि क्षेत्र अत्यन्त नाफामुखी मात्र भयो। समुदायमा पुग्ने सेवा प्रवाह गर्ने तर्फ त्यती धेरै ध्यान दिएन। शहरी इलाकामा नीजि क्षेत्रले राम्रै गर्न सक्ला उसलाई नाफा पनि होला तर हाम्रा प्राकृतिक स्रोत शहरमा थोरै छन्। अर्को पक्ष भनेको शहरी क्षेत्रमा रहेका प्राकृतिक स्रोत समुदाय वा नागरिकको दैनिकिसँग त्यती धेरै जोडिएको छैन। उदाहरणका लागि काठमाडौं वासीले वागमतीको पानी खाँदौनौ, काठमाडौं भान्त्सामा दाउरा हुँदैन छेउमा जंगल भैहाले पनि सौन्दर्यका लागि मात्र हो। शहरी इलाकामा विकल्प धेरै छ तर ग्रामिण क्षेत्रमा त्यसता खाले विकल्पहरु हुँदैनन्। त्यसकारण नीजि

अहोरात्र खटिरहेका सामुदायिक संस्थाहरुका महासंघरुले यसका वारेमा चर्चा परिचर्चा गरिरहेका छन्। उनीहरु भनीरहेका छन् की सामुदायिक संस्थाहरुको भूमिका खराब भयो भन्नु पन्चो र उत्तम विकल्प दिनु पन्चो अन्यथा सामुदायिक संस्थाहरु लाई विश्वास गर्नु पन्चो। सामुदायिक संस्थाहरुलाई विश्वास गर्नु भनेको नागरिकहरुको सामुहिकतामा एकमुष्ट सम्मान गर्नु हो।

विगतको सविधान सभा भएको वेलामा पनि सामुदायिक सम्पत्ति माथि

समुदाय

भोला खुतिवडा

क्षेत्रसँग क्षेत्रलाई भएता पनि प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन गरी त्यहीका ग्रामिण समुदायलाई सेवा दिएर उसलाई पोष नै आउदैन। त्यसकारण उसको अहिले सम्म चासो पनि त्यती धेरै देखाएको छैन र चासो लिए पनि दिनहुँदैन। ग्रामिण क्षेत्रका प्राकृतिक स्रोतहरुको दोहन गरी वाहारी क्षेत्रमा वैनो अवस्था भएमा नीजि क्षेत्र लालियत हुन्छ। यसतो गर्नु भनेका सामाजिक न्यायको दृष्टिकोणले सरासर अन्याय हो। कुनै पनि प्राकृतिक स्रोतका असली मालिक त्यही वरीपरिका समुदाय हुन्। उनीहरुले त्यो प्राकृतिक स्रोत भएका कारणले नराम्रा कुरा पनि सहेर वस्तु परेको छ। उदाहरणका लागि वन छ भने त्यहाँका वाध वा चितुवाले जनधनको क्षती सहनु परेको होला। निजिकै खोला छ भने वाढि पनि भोग्नै परेको होला।

हाम्रा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित पढ्दतीहरुमा सधै नाफामूलक हुँदैनन् र हुनु पनि हुँदैन। तर यसले सेवा प्रदान गरिरहनु पर्दछ। त्यसले सामुदायिक व्यवस्थापन पढ्दती सबै भन्दा कौशलतापूर्वक सफल भैरहेको छ। यो सफलतालाई सबैधानिक रूपमा ग्यारेन्टी गर्नु पर्ने माग उठीरहेको छ। प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहमा

सहजकर्ता सञ्जाल समेतले आयोजना गरेको एक कार्यक्रमको आयोजना गरी सामुदायिक सम्पत्तिको हक्का विषयमा चर्चा गरियो। त्यस कार्यक्रममा नेपालका मूख्य दलहरुको प्राकृतिक स्रोत हेने आधिकारिक नेताहरुको उपस्थिती रहेको थियो। समुदायका कुरा सुनिसकेपछि नेकपा एमालेका नेता प्रीदिप नेपालले केन्द्र सरकार कमजोर भेष्पनि स्थानीय सरकार र समुदायलाई भने अत्यन्तै मजबुत बनाउनुपर्न बताए। प्राकृतिक स्रोतमा स्थानीयको अधिकार विवाद स्थानीयको अधिकार अधिकारित गर्न एमालेले आफ्नो निर्वाचन घोषणापत्रमै सो विषय समेतने नेपालले प्रतिबद्धता जनाउनु भयो। एनेकपा माओवादीका नेता खिमलाल देवकोटाले प्राकृतिक स्रोतसाधनहरुमाथि स्थानीयको स्वामित्व, कृषिमा आधुनिकिकरण तथा वैज्ञानिक भूमिसुधार जस्ता विषय आफ्नो पार्टीले प्रमुखताका साथ उठाउने वताउनु भयो। जल, जंगल, जमिन, जिडिबुटि र जनशक्ति विना संबूद्ध नेपाल सम्भव नरहेको चर्चा गर्दै देवकोटाले प्राकृतिक स्रोत सार्वभौम जनताको मौलिक अधिकारभित्र पार्न पहल गर्ने अठोट देखाउनु भयो। त्यसै गरी नेपाली काग्रेसका नेता डा. प्रकाशरण महतले प्राकृतिक स्रोतमाथि स्थानीयको अधिकार स्थापित हुँदा सामुदायिक वन लगायतको अवस्था सुदृढ बन्दै गएको भन्दै भावी सविधानमा सो विषय हक्कै विषयमा लिपिबद्ध गरिने उल्लेख गर्नु भयो। उहाँले अझ थप कानुन बनाउने बेलामा पनि खबरदारी जरुरी रहेको चर्चा गर्दै उनले समुदायलाई अधिकार दिने कुरा काग्रेसलाई पूर्णरूपमा स्विकार्य रहेको जानकारी गराउनु भयो। सबैको सामुहिक अपेक्षा र अठोट एक साथ आएको छ।

यस पटक सविधान लेख्ने र यसतो लेखिदैए हुन्थ्यो भनेर चाहने दुवैको कुरो मिलेको छ। नागरिक तथा समुदायका प्रतिनिधिहरु भनिरहेका छन् कि भावी सविधानमा सामुदायिक सम्पत्तिको माथि समुदायको हक सम्बन्धी व्यवस्था राखिने छ भन्ने वाक्यांश लेखियोस् भनी रहेका छन्। सबै दलले सार्वभौम जनतामा निहित छ भन्ने गर्दछन् भने नागरिकहरुले भनेको कुरा समावेश गर्नका लागि कुनै असहजिलो नहुनु पर्ने हो।

यो सवाललाई संवादमा ल्याई नागरिक तथा समुदायको हक सहितको भावी सविधान निर्माणका लागि दलका घोषणा पत्र केन्द्रीत वहसका लागि वन